

مرکز مطالعات اجتماعی و جرم‌شناسی
معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم

بررسی بر مسائل اجتماعی ایران خانوان، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ

مؤلف:

حسین سوختانلو - حامد نظری

- سرشناسه : سوختانلو، حسین، ۱۳۶۲ -
- عنوان و نام پدیدآور : مروری بر مسایل اجتماعی ایران خانواده، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ
- مشخصات نشر : تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری : ۱۸۱ ص.
- شاب : 978-600-7706-28-2
- سبب دهرست نویسی : فیهای مختصر
- یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir>
- قابل دسترسی است
- شناسه افزوده : نظری، حامد، ۱۳۶۴ -
- شماره کتابشناسی : ۳۸۲۲۰۱۵

وب سایت: www.jpri.ir کدپستی: ۱۹۸۱۸۴۶۵۱۴ تلفکس: ۰۲۱-۲۲۰۹۳۶۸۴-۲۲۰۹۲۰۶۱

آدرس: بزرگراه چمران - بزرگراه یادگار امام - بعد از خیابان بسیجی - این در که - ساختمان پژوهشگاه قوه قضاییه

عنوان: مروری بر مسائل اجتماعی ایران؛ خانواده، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ
تهیه و تنظیم: مرکز مطالعات اجتماعی و جرم شناسی معاونت اجتماعی و فرهنگی از وقوع جرم
قوه قضاییه

ناشر: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه

مؤلف: حسین سوختانلو - حامد نظری

نظارت فنی چاپ: منصور سعیدی

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

تیراژ و نوبت چاپ: ۱۰۰۰ نسخه - اول ۱۳۹۴

وساج

هر چند کشور ایران با برخورداری از سرمایه‌های قابل توجه فرهنگی و انسانی می‌تواند چشم‌انداز روشنی را در آینده پیش رو داشته باشد اما برخی از مسائل در ابعاد اجتماعی، سرمایه‌های ملی را در معرض اتلاف قرار داده است، به گونه‌ای که این قبیل مسائل را باید موانعی در مسیر دستیابی اهداف جامعه ایرانی محسوب نمود. این مسائل در رجه‌ی اول نیازمند معرفی و در رجه‌ی بعد طبقه‌بندی و اولویت‌گذاری به منظور برنامه‌سازی جهت تدوین سیاست‌ها و راهبردهای مطلوب در هریک از زمینه‌های مذکور است. بر اساس اصل ۱۵۶ قانون اساسی، قوه‌ی قضائیه مسئول اقدام مناسب جهت پیشگیری از وقوع جرم در کشور است. با ایجاد معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، از سال ۱۳۸۸ این معاونت جهت فراهم آوردن بستر علمی لازم برای مدیریت بحران‌ها، آسیب‌ها و مسائل اجتماعی کشور، تهیه و تدوین کتابی را در خصوص شناسایی و طبقه‌بندی آسیب‌های اجتماعی در دستور کار خود قرار داده است.

شناخت مسائل اجتماعی مقدمه لازم مواجهه صحیح با آنها و بهبود بخشیدن به وضعیت است که در کتاب حاضر تلاش شده است. آشنایی اجمالی از مسائل اجتماعی اولویت‌دار کشور ارائه گردد. احصاء وظایف قانونی هریک از نهادها و سازمان‌های درگیر در حل مسائل اجتماعی مطابق اصول قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام، و قوانین عادی تصویری روشن از ظرفیت‌ها، مسئولیت‌ها، و مأموریت‌های نهادها و سازمان‌های مختلف کشور در زمینه‌ی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی ارائه می‌کند و ابعاد حقوقی نقش نهادها و سازمان‌های مرتبط را در اختیار سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران این حوزه قرار می‌دهد.

واضح است که موضوع پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی، امری فراقوه‌ای و موفقیت در آن نیازمند همکاری و هماهنگی سازمان‌های مختلف است. امید است که این کتاب در ایجاد افقی مشترک بین سازمان‌های گوناگون مؤثر واقع گردد. در پایان لازم است از همکاران مرکز مطالعات اجتماعی و جرم‌شناسی این معاونت که در راستای تألیف این کتاب تلاش‌های بسیاری نموده‌اند کمال تشکر و قدردانی را به آن‌ها آورم.

محمدباقر الفت

معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه

فهرست مطالب

۱۳.....	پیشگفتار
۱۵.....	مقدمه
۱۵.....	✓ ابعاد مفهومی مسئله‌ی اجتماعی
۱۵.....	✓ زیبایی بودن مفهوم مسأله‌ی اجتماعی
۱۶.....	✓ تنوع بودن مسائل اجتماعی
۲۰.....	✓ پیشگیری و کنترل مسائل اجتماعی
۲۱.....	✓ الگوی سری فایند پیشگیری
۲۷.....	فصل اول
۲۷.....	مسائل و آسیب‌های نه‌د خارا ده
۲۹.....	✓ مقدمه
۳۰.....	✓ خانواده در اسلام
۳۴.....	تعریف
۳۴.....	چالش‌ها
۳۸.....	مسائل و آسیب‌ها
۳۹.....	✓ طلاق
۳۹.....	تعریف
۴۰.....	پیامدها
۴۱.....	عوامل مؤثر
۴۲.....	✓ خشونت خانگی (همسرآزاری)
۴۲.....	تعریف
۴۲.....	پیامدها
۴۳.....	عوامل مؤثر
۴۵.....	✓ کودک‌آزاری

۴۵.....	تعریف
۴۵.....	پیامدها
۴۶.....	عوامل مؤثر
۴۷.....	✓ فرار از خانه
۴۷.....	تعریف
۴۷.....	پیامدها
۴۸.....	عوامل مؤثر
۴۹.....	✓ رانندگی پرست خانوار
۴۹.....	تعریف
۴۹.....	مسائل زنان سرپرست خانوار
۵۰.....	عوامل مؤثر
۵۱.....	✓ سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با مسائل و آسیب‌های نهاد خانواده
۵۵.....	سازمان بهزیستی کشور
۵۸.....	وزارت آموزش و پرورش
۶۰.....	مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری
۶۳.....	صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
۶۶.....	نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
۶۷.....	سازمان تأمین اجتماعی
۶۹.....	شورای فرهنگی و اجتماعی زنان
۷۲.....	سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور
۷۳.....	قوه قضاییه

۷۵..... فصل دوم

۷۵..... مسائل و آسیب‌های بخش اقتصاد

۷۷.....	✓ مقدمه
۷۷.....	✓ فقر

۷۷.....	تعریف
۸۰.....	پیامدها
۸۳.....	عوامل مؤثر
۸۶.....	✓ نابرابری
۸۶.....	تعریف
۸۹.....	پیامدها
۹۰.....	عوامل مؤثر
۹۱.....	✓ ترس
۹۱.....	تعریف
۹۲.....	پیامدها
۹۴.....	عوامل مؤثر
۹۵.....	✓ بیکاری
۹۵.....	تعریف
۹۵.....	پیامدها
۹۷.....	بیکاری دانش آموختگان و علل آن
۹۹.....	✓ فساد اداری
۹۹.....	تعریف
۱۰۰.....	پیامدها
۱۰۲.....	عوامل مؤثر
۱۰۴.....	✓ کودکان کار
۱۰۴.....	تعریف
۱۰۵.....	پیامدها
۱۰۶.....	عوامل مؤثر
۱۰۷.....	✓ سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با مسائل و آسیب‌های بخش اقتصاد

۱۱۰.....	وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی
۱۱۳.....	کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره)
۱۱۵.....	وزارت صنعت، معدن و تجارت
۱۱۷.....	شهرداری‌ها
۱۱۸.....	سازمان بازرسی کل کشور
۱۱۹.....	صدا و سیماي جمهوری اسلامی ایران
۱۲۵.....	فصل سوم
۱۲۵.....	مسائل و آسیب‌ها: حوزه‌ی اجتماع و فرهنگ
۱۲۷.....	✓ مقدمه
۱۲۷.....	✓ اعتیاد
۱۲۷.....	تعریف
۱۲۸.....	پیامدها
۱۳۰.....	عوامل مؤثر
۱۳۲.....	✓ خشونت
۱۳۲.....	تعریف
۱۳۲.....	پیامدها
۱۳۳.....	عوامل مؤثر
۱۳۴.....	✓ سرقت
۱۳۴.....	تعریف
۱۳۵.....	پیامدها
۱۳۶.....	عوامل مؤثر
۱۳۷.....	✓ فحشا
۱۳۷.....	تعریف
۱۳۸.....	پیامدها
۱۳۹.....	عوامل مؤثر

- ✓ ۱۴۰..... تجاوز جنسی
- ۱۴۰..... تعریف
- ۱۴۱..... پیامدها
- ۱۴۲..... عوامل مؤثر
- ✓ ۱۴۴..... ترک تحصیل
- ۱۴۴..... تعریف
- ۱۴۴..... پیامدها
- ۱۴۵..... عوامل مؤثر
- ✓ ۱۴۶..... بزهکاری نوجوانان
- ۱۴۶..... تعریف
- ۱۴۷..... پیامدها
- ۱۴۷..... عوامل مؤثر
- ✓ ۱۴۹..... وندالیسم
- ۱۴۹..... تعریف
- ۱۵۰..... پیامدها
- ۱۵۰..... عوامل مؤثر
- ✓ ۱۵۱..... طرد اجتماعی
- ۱۵۱..... تعریف
- ۱۵۳..... پیامدها
- ۱۵۴..... عوامل مؤثر
- ✓ ۱۵۵..... سازمان‌ها و نهادهای مربوط به مسائل و آسیب‌های حوزه‌ی اجتماع و فرهنگ
- ۱۵۸..... ستاد مبارزه با مواد مخدر
- ۱۶۰..... سازمان زندان‌ها
- ۱۶۲..... سازمان بهزیستی

- ۱۶۳.....قوه قضایه
- ۱۶۴.....نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
- ۱۶۵.....وزارت آموزش و پرورش
- ۱۶۶.....وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ۱۶۹.....منابع فارسی
- ۱۸۱.....منابع لاتین

پیشگفتار

ایران کشوری است با سرمایه‌های قابل توجه فرهنگی و انسانی که چشم‌انداز روشنی را در آینده نوید می‌دهد. در این میان، برخی از مسائل که در ابعاد اجتماعی سرمایه‌های ملی را در معرض آسیب قرار داده از زمره‌ی موانعی محسوب می‌شود که در درجه‌ی اول نیازمند شناسایی و در درجه‌ی بعد طبقه‌بندی و اولویت‌گذاری به منظور زمینه‌سازی جهت تدوین راهبردها و سیاست‌های مطلوب در هریک از زمینه‌ی مورد نظر است. با توجه به وضع حاضر و بر اساس اصل ۱۵۶ قانون اساسی قوه‌ی قضاییه در خصوص نظارت بر حسن اجرای قوانین و اقدام مناسب جهت پیشگیری از وقوع جرم «مرکز مطالعات اجتماعی و جرم‌شناسی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه» جهت فراهم آوردن بستر علمی لازم برای مدیریت و کاهش آسیب‌ها، مدل اجتماعی کشور، تهیه و تدوین کتابی را در خصوص شناسایی و طبقه‌بندی آسیب‌های اجتماعی در دستور کار خود قرار داد.

در این کتاب تلاش شده است به‌طور مجمل نهایی از مسائل اجتماعی اولویت‌دار کشور و شرح مختصری از علل و پیامدهای هر یک از این مسائل ذکر گردد. در انتهای هر بخش نیز تلاش شده است با توجه به اهداف این معاونت در خصوص مدیریت و کاهش آسیب‌های اجتماعی، و هدف ثانویه بررسی ضرر که شناسایی منابع مدیریتی کشور در این حوزه می‌باشد، وظایف قانونی هریک از نهادها و سازمان‌های درگیر در حل مسائل اجتماعی مطابق اصول قانون اساسی، قانون برنامه پنجم توسعه و دیگر قوانین مربوطه مورد بررسی قرار گرفته تا بدین وسیله علاوه بر روشن شدن ظرفیت‌ها، مسئولیت‌ها، و مأموریت‌های نهادها و سازمان‌های مختلف کشور در زمینه‌ی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، شمائی

کلی از ابعاد حقوقی نهادها و سازمان‌های درگیر با مسائل در اختیار سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران این حوزه قرار گیرد.

لازم به ذکر است، با توجه به وسعت و گستردگی موضوعات و مسائل و به لحاظ محدودیت‌های ارائه گزارش‌هایی از این دست، بررسی حاضر در سه بخش تهیه شده است که بخش نخست آن شامل آسیب‌ها و مسائل اجتماعی کشور در حوزه آسیب‌های نهاد خانواده می‌باشد. بخش دیگر نیز در حوزه‌ی موضوعات اقتصادی مرتبط با مسائل اجتماعی می‌باشد و در نهایت بخش سوم به مسائل اجتماعی و فرهنگی می‌پردازد. امید است با توجه به مباحث مندرج در این مجموعه، بهترین زمینه‌سازی لازم به منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، به صورت عام، و موارد دارای اولویت به صورت خاص و مدیریت آن‌ها در راستای کاهش هر چه بیشتر، فراهم گردد.

این نوشتار می‌تواند با ترجمه‌ی نمای کلی از مسائل اجتماعی، علل و پیامدها و همچنین معرفی نهادها و سازمان‌های مربوطه به سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران و مجریان برنامه‌های اجتماعی علی‌الخصوص مسئولین قوه‌ی قضاییه کمک کند تا به شناخت دقیق‌تری از وضعیت موجود و روندهای مسائل و مشکلات اجتماعی در کشور دست یابند. در انتها لازم است از تلاش‌های آقایان سید، نظری و حسین سوختانلو که در تهیه و تنظیم این کتاب تلاش بسیاری نمودند، کمال تشکر و قدردانی را به‌عمل آوریم.

عباس علوی‌نژاد

رئیس مرکز مطالعات اجتماعی و جرم‌شناسی

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه

مقدمه

✓ ابعاد مفهومی مسئله‌ی اجتماعی

آسیب اجتماعی طبق تعریف، به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد جامعه قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبرو می‌گردد (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۵). هنگامی که از مسائل، آسیب‌ها یا انحرافات اجتماعی نام برده می‌شود با مجموعه‌ای از سختی‌ها و آلام انسانی رو به رو می‌شویم که تمایز بین جنبه‌های فردی و اجتماعی آن‌ها بسیار دشوار و بعضاً ناممکن می‌باشد.

در توضیح تفاوت میان این دو صاحب نظران مسئله‌ی فردی را مسئله‌ای می‌دانند که در درون فرد و روابط بلافصل با دیگران پیدا شود و فرد شخصاً و به صورت مستقیم درگیر آن باشد. اما مسئله اجتماعی نه تنها بر جمعیت زیادی اثر منفی می‌گذارد بلکه در نهادهای اجتماعی ریشه دارد. به بیان دیگر مشکل اجتماعی علل یا عواقبی فراتر از فرد و محیط بلافصل او دارد. عبارت‌های مسئله اجتماعی «وضعیتی است که با ارزش‌های تعداد قابل ملاحظه و معنایی از افراد مغایرت داشته و ایشان بر این امر اتفاق نظر دارند که وضعیت حاضر نیاز به تغییر دارد» (فرهنگ جامعه‌شناسی کمبریج: ۵۸۱).

✓ نسبی بودن مفهوم مسئله‌ی اجتماعی

چالش دیگر در این بحث، «نسبی» بودن مفهوم مسئله‌ی اجتماعی در ارتباط با اشخاص، زمان و مکان و فرهنگ جوامع است. بدین معنی که مسائل اجتماعی ماهیتاً دارای دو بعد عینی و ذهنی هستند. یعنی از طرفی مشکلات اجتماعی،

اموری عینی و قابل مشاهده‌اند و از سوی دیگر از قضاوت افراد در خصوص پدیده‌های اجتماعی منشأ می‌گیرند و به نگرش و ذهنیت افراد مرتبط‌اند. به عنوان مثال فقر، خشونت خانگی و رشوه‌خواری همگی دارای ابعاد عینی بوده، به این معنا که از تعامل میان افراد، گروه‌ها و دیگر عناصر اجتماعی ایجاد می‌شوند و سبب رنج مادی یا روانی بخش قابل توجهی از جامعه می‌گردند. اما از سوی دیگر به لحاظ نوع در ذهنیت افراد، زمینه‌های فکری، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آن‌ها، طرز تفسیر افراد از «مسئله» محسوب شدن این مشکلات با یکدیگر متفاوت است. هر فرد یا گروه، پدیده‌ای را مسئله‌ی اجتماعی ارزیابی می‌کند که برای «خود» مضر می‌داند. حال آنکه همان پدیده، می‌تواند برای گروهی دیگر مفید تلقی شود. از سویی هنگامی که برای همین مصادیق مسائل اجتماعی به افکار عمومی رجوع شود این قضاوت می‌تواند نابع تاقی‌های ارزشی «سازندگان افکار عمومی» گردد که به گونه‌ای مستقیم یا غیر مستقیم و با استفاده از اعتبار، قدرت و یا ثروت خود، دیدگاهی را در لایه‌های جامعه بسط می‌دهند. به همین دلیل خطر صحنه گذاشتن بر نابرابری‌ها یا سایر مشکلاتی که می‌توانند معلول نظامی غیرعادلانه باشند، همواره وجود دارد (رابینگتن، ۱۳۸۲: ۱۲ به نقل از رفیعی، ۱۳۸۷).

✓ متغیر بودن مسائل اجتماعی

نکته قابل تأمل دیگر درخصوص مسائل اجتماعی آن است که مسائل اجتماعی اموری ثابت نیستند بلکه دائماً در حال تحول‌اند. آنچه یک زمان مشکل اجتماعی تلقی می‌شود، ممکن است در زمان دیگر مشکل اجتماعی نباشد. به عبارتی مسئله اجتماعی متغیری وابسته به هنجارها و ارزش‌های زمانه‌ی خود است که با تغییر این هنجارها و ارزش‌ها در طول زمان تغییر می‌یابد. افزایش جمعیت، آلودگی هوا، ترافیک شهری و آلودگی به ویروس نقص ایمنی اکتسابی (HIV)، همگی مسائلی هستند که در دو یا سه دهه اخیر در کشور ما بروز و ظهور یافته‌اند و پیش از آن هیچ یک از سوی جامعه به عنوان مسئله‌ی اجتماعی تلقی

نمی‌شده‌اند. آنچه در خصوص مسائل اجتماعی، کمتر جای مباحثه داشته و مورد تأیید است پذیرش مسائل اجتماعی به عنوان وضعیت‌هایی است که با ارزش‌ها و هنجارهای تعداد قابل توجهی از افراد هر جامعه در تعارض هستند و علاوه بر مشکل‌زایی، مردم خواستار اصلاح آنها بوده یا خود برای اصلاحشان تلاش می‌کنند (مدنی، ۱۳۷۹ به نقل از رفیعی، ۱۳۸۷).

به عبارتی هر یک از این روابط از آنجا که در ساحت روابط افراد جامعه و میدان ارتباط اجتماعی به وقوع می‌پیوندند به طور عام، مسائلی اجتماعی تلقی می‌شوند. از این دید می‌توان به زمینه‌ها و علل بروز و ظهور آنها نگریست. هر چند در سطوح تواناگی‌های این مسائل از بُعد سیاسی و اقتصادی و یا روان‌شناسانه مورد واکاوی قرار می‌گیرند، اما در کلیت امر به عنوان یک مسئله‌ی اجتماعی نیز به بررسی آنها پرداخته می‌شود.

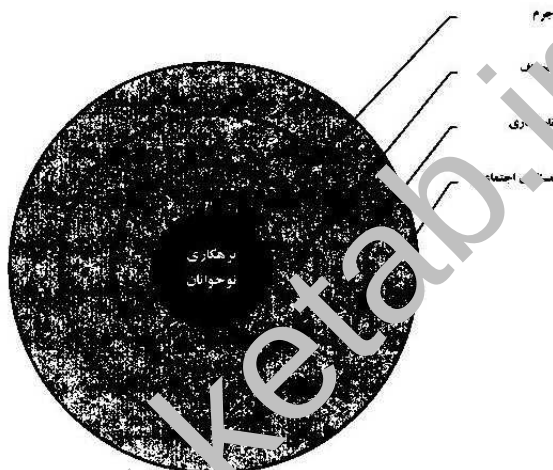
علاوه بر مسائل پیش‌گفته تاکنون مفاهیمی مثل جرم، آسیب اجتماعی، مسئله‌ی اجتماعی، انحراف اجتماعی و بزهکاری نیز بر دشواری مطالعات درباره این مفاهیم می‌افزاید. در مقایسه‌ی مفاهیم مطروحه، از نظر دامنه و وسعت فراگیری، مسئله‌ی اجتماعی در مرتبه نخست قرار دارد. مثلاً فتاری چون طلاق می‌تواند مسئله‌ی اجتماعی باشد در حالی که بزهکاری یا جرم نیست. پس از مسئله‌ی اجتماعی به ترتیب نابهنجاری، انحراف و بزهکاری قرار دارند. با عنوان مثال سیگار کشیدن زنان در اماکن عمومی، پوشیدن لباس‌های نامتعارف و خروج از خانه، علاوه بر این که به ترتیب نوعی نابهنجاری، انحراف و بزهکاری تلقی می‌شود می‌تواند مسئله‌ی اجتماعی هم باشد. جرم کوچک‌ترین حلقه این زنجیر را تشکیل می‌دهد (رفیعی، ۱۳۸۷: ۱۸۸).

به عبارت دیگر، مسائل اجتماعی، ضرورتاً ذیل مجموعه‌ی جرایم محسوب نمی‌شود؛ چراکه دسته‌ای از مسائل وجود دارند که جرم نیستند. به عنوان نمونه، طلاق از جمله رفتارهای غیرمجرمانه‌ای است که می‌تواند در شرایط خاصی با افزایش بیش از حد، تبدیل به مسئله‌ی اجتماعی شود. از سوی دیگر، در جامعه ما

رفتارهایی چون بی‌حجابی و یا همجنس‌گرایی علاوه بر جرم بودن مشمول موارد مطرح شده فوق نیز می‌شود و مفهوم دیگری از مسئله‌ی اجتماعی است. از سویی آسیب اجتماعی، ناظر بر پنداشت واحد اجتماعی به مثابه کالبد انسانی است. هر رفتار، کنش و در مجموع پدیده‌ای که سازوکار نظام و ارگانیسم اجتماعی را مختل کند آسیب اجتماعی محسوب می‌شود. در دیدگاهی این چنین، مفاهیم آسیب و مسئله اجتماعی بسیار نزدیک به هم بوده و به نوعی همپوشانی دارند. در عین حال از آن جا که واژه‌های آسیب‌شناسی و آسیب از نظام پزشکی وارد حوزه‌ی مسائل اجتماعی شده در سال‌های اخیر متخصصان علوم اجتماعی و جامعه‌شناسان ترجیح می‌دهند از واژه «مسئله اجتماعی» استفاده کنند.

در واقع امروز کاربرد واژه آسیب یا آسیب‌شناسی در حوزه علوم اجتماعی منسوخ شده و تمایل غالب به استفاده از عبارت «مسئله اجتماعی» است. بدین ترتیب اکثر مفاهیم مطرح شده و معنی مسئله تلقی می‌شوند اما لزوماً هر مسئله اجتماعی، انحراف، بزهکاری و یا جرم نیست. برای نمونه می‌توان به پدیده‌هایی چون مصائب جمعی و یا آلودگی محیط زیست اشاره کرد که از آن‌ها به عنوان مسئله اجتماعی یاد می‌شود اما انحراف یا جرم تلقی نمی‌شوند. برای وضوح مفهومی بیشتر لازم به ذکر است که انحرافات شامل انواع بسیاری از رفتارهای نابهنجار است که آشکالی از آن در هر جامعه‌ای روی می‌دهد. گفته شده که رفتار نرمال یا بهنجار، هر نوع رفتاری است که از هنجارها یا مقررات گروهی که رفتار مزبور در آن روی می‌دهد تبعیت کند، در مقابل، انحراف به رفتاری هر نوع رفتاری است که با هنجارها یا مقررات گروه هم‌نوایی نداشته باشد. دامنه وسیعی از رفتارها، از تخلفات جزئی در رانندگی تا قتل را در بر می‌گیرد (صدیق سروسرستانی، ۱۳۸۳: ۲). در خصوص تعریف جرم نیز باید اشاره داشت که انحراف و جرم به یک معنا نیستند، هر چند که در موارد زیادی همپوشانی دارند. مفهوم انحراف یا کج‌روی بسیار کلی‌تر و گسترده‌تر از جرم است؛ جرم فقط به آن دسته از کردارهای ناهم‌نو اطلاق می‌شود که به نقض قانون می‌انجامد؛ اما بسیاری از

شکل‌های رفتار کج‌روانه، مجازات قانونی ندارد. به عنوان مثال می‌توان به موضوع فرار از خانه به عنوان یک رفتار انحرافی اشاره داشت که جرم تلقی نمی‌شود. نمودار شماره ۱ الگوی نظری این نوشتار را در تبیین جایگاه مسائل اجتماعی توضیح می‌دهد.

شکل ۱: الگوی نظری مفاهیم مرتبط با مسائل اجتماعی
(با توجه به الگوی رفیعی، ۱۳۸۸: ۹)

همان‌طور که در الگوی نظری مشخص شده است، جرم، بی‌کارس و انحراف در ذیل مفهوم گسترده‌تر مسئله‌ی اجتماعی قرار دارند و وضعیتِ تخصصیافته‌ای از مسئله‌ی اجتماعی می‌باشند. از دیگر سو مسائل اجتماعی به عنوان رمینا و در شکل‌گیری جرایم و انحرافات مطرح می‌باشند. لذا بخش عمده از گزارش حاضر به بررسی برخی مصادیق مسائل اجتماعی کنونی کشور اختصاص خواهد داشت. بر این اساس و با توجه به هدف این گزارش مبتنی بر کنترل و کاهش مسائل

اجتماعی در ادامه به ذکر مبانی نظری مرتبط با پیشگیری از مسائل اجتماعی خواهیم پرداخت.

✓ پیشگیری و کنترل مسائل اجتماعی

راشه پیشگیری^۱، در لغت به معنای جلوگیری کردن، ممانعت نمودن، و اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از رخداد بد و ناخواسته است. در اصطلاح جرم‌شناسی، پیشگیری شامل اقداماتی است که در قالب شناسایی و ارزیابی خطر جرم و اتخاذ راهکارهای لازم برای جلوگیری از وقوع آن صورت پذیرفته است و هدف آن کاهش نرخ بزهکاری است (سری، ۱۳۸۶: ۱۷ به نقل از دادبان، ۱۳۸۸: ۱۳۲).

در بحث پیشگیری، رویکرد قابل تصور است، نخست آن که پیشگیری از بزهکاری را می‌توان به مناسبت هدفی فراگیر و کلی توصیف کرد که بر از میان بردن علل و عوامل و همچنین سبب و سبب‌های عمل مجرمانه تأکید دارد و تأمین نیازهای آن برعهده‌ی دست‌اندرکاران، متخصصان در این زمینه است. و دیگری رویکردی است که مبتنی بر کیفر و بعد از وقوع جرم می‌باشد (قربانیان، ۱۳۸۸: ۱۹۰).

به طور خاص در پیشگیری از جرم و بزهکاری - به‌عنوان معلول مسائل اجتماعی - دو مفهوم به ذهن متبادر می‌شود، نخست شیوه‌هایی که به‌طور مستقیم برای جلوگیری از بروز رفتارهای بزهکارانه از طریق بازپروری یا کیفر اعمال می‌گردند و دوم مجموعه اقداماتی برای بهبود بخشیدن به زندگی اجتماعی، که احتمال بروز چنین اعمالی را کاهش می‌دهند. در واقع این اقدامات با هدف مدیریت و کاهش مسائل اجتماعی، زمینه‌ها و بسترهای وقوع انحراف را کاهش داده و به عبارتی موجبات پیشگیری از وقوع جرم را فراهم می‌آورد. در ادامه و با توجه به هدف این گزارش که در واقع فراهم آوردن بسترهای اعمال مدیریت در راستای

کنترل و کاهش مسائل اجتماعی و به تبع آن پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی می‌باشد به مباحث نظری پیرامون فرایند پیشگیری خواهیم پرداخت.

✓ الگوی نظری فرایند پیشگیری

در الگوی علمی ارائه شده برای کاهش مسائل اجتماعی و به‌طور خاص پیشگیری از وقوع جرم، آسیب‌های اجتماعی کم و بیش مراحل زیر دیده می‌شود:

۱. شناسایی مسئله‌ی اجتماعی (و به‌طور خاص جرم و آسیب)، طبقه‌بندی، ولویت‌بندی، و هدف‌گذاری؛
۲. بررسی ماهیت، موقعیت، علل و زمینه‌های بروز مسئله‌ی اجتماعی خاص و وقوع جرم خاص در مرحله نخست هدفگذاری شده است؛
۳. انتخاب اقدامات و ژنه و ارائه راه‌حل‌های عملیاتی و کاربردی برای پیشگیری از وقوع آن مسائل اجتماعی؛
۴. اجراء راهکارهای پیشگیرانه؛
۵. ارزیابی و تعدیل نتایج اجرای سیاست‌ها مدنسل، ۱۳۸۹: ۳۱۸.